Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

VERSANT

SAM HARRIS

DESPRE MINCIUNĂ

Traducere din limba engleză
de Deniz Otay

VELLANT
CĂRȚI ÎNSEMNATE.

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți.

Dintre nenumăratele paradoxuri caracteristice vieții omenești, acesta e, probabil, cel mai bizar și mai plin de consecințe: *adoptăm adeseori comportamente destinate să ne facă nefericiți.* Mulți dintre noi își petrec viețile îmbrățișând cu ochii deschiși remușcările, regretul, vina și dezamăgirea. Și nicicând rănile nu par a fi provocate de către omul însuși cu o mai mare nonșalanță, în nicio altă situație suferința pe care o cauzăm nu se arată mai disproporționată față de nevoile de moment decât atunci când îi mințim pe alții. Minciuna e calea sigură către haos.

Când eram student la Stanford, am avut un seminar care mi-a schimbat profund viața. Se numea „Analistul Etic" și se desfășura sub forma unui dialog socratic, condus de către un profesor deosebit de înzestrat, Ronald A. Howard.[1] Întreaga discuție se concentra asupra unei singure întrebări de etică practică:

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

E greșit să minți?

La o primă vedere, poate părea un punct de pornire cam limitat pentru un întreg curs de facultate. La urma urmei, majoritatea oamenilor știu deja că, în general, e greșit să minți, și mai știu și că unele situații justifică acest comportament. În orice caz, cu adevărat fascinantă în privința seminarului era dificultatea cu care găseam exemple de minciuni cu suport moral, care să supraviețuiască examenului strict al profesorului Howard. Indiferent de circumstanțe, până și în cazurile în care majoritatea oamenilor buni ar fi mințit fără să clipească, Howard identifica aproape întotdeauna adevărul care merita spus.

Nu îmi amintesc ce credeam despre mințit înainte să urmez cursul de „Analist Etic", însă cursul a avut asupra creierului meu efectul unei actualizări firmware, incomparabilă cu orice altceva am experimentat vreodată. Am rămas cu ideea că a minți, chiar și cu privire la cele mai neînsemnate lucruri, distruge inutil relațiile personale și încrederea publică.

Mi-ar fi greu să exagerez cu privire la cât de ușurat m-am simțit când am realizat asta. Nu că aș fi avut obiceiul de a minți înainte să urmez cursul lui Howard, însă acum știam că nenumărate forme de suferință și situații stânjenitoare puteau fi evitate cu ușurință *pur și simplu spunând adevărul.* Și am văzut în jurul meu, parcă pentru prima oară,

consecințele suportate de cei care nu reușesc să trăiască respectând acest principiu.

Acea experiență rămâne una dintre cele mai edificatoare exemple din viața mea, în ceea ce privește puterea reflecției filosofice. „Analistul Etic" a avut asupra mea un efect pe care rareori îl au cursurile din facultate: m-a făcut o persoană mai bună.

Ce e o minciună?

Inducerea în eroare poate îmbrăca multe forme, însă nu toate actele de inducere în eroare sunt minciuni. Chiar și cei mai etici dintre noi fac constant eforturi pentru o clară distincție dintre aparențe și realitate. O femeie care folosește cosmetice încearcă să pară mai tânără sau mai frumoasă decât ar arăta în mod obișnuit. Dar sinceritatea nu impune ca ea să se justifice încontinuu: „Văd că te uiți la fața mea. Trebuie să știi că nu arăt atât de bine chiar de la prima oră..." Cineva care se grăbește s-ar putea preface că nu zărește un cunoscut pe lângă care trece pe stradă. O gazdă politicoasă s-ar putea să nu admită că unul dintre musafirii ei a spus o prostie atât de mare de te durea mintea. Când suntem întrebați „Ce faci?", cei mai mulți dintre noi răspund din reflex că bine, interpretând întrebarea mai degrabă ca pe un salut decât ca pe o invitație să discutăm despre decepțiile noastre din carieră, necazurile conjugale sau despre problemele noastre intestinale. Când

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

acționăm astfel, se prea poate să îi inducem în eroare pe ceilalți, dar nu se poate spune că îi mințim. În astfel e momente ne aflăm la limita adevărului, însă nu fabricăm neadevăruri și nici nu tăinuim lucruri importante în defavoarea altor persoane.

Granița dintre minciună și inducere în eroare e adeseori vagă. Până și cu adevărul poți induce în eroare pe cineva. Aș putea, de pildă, să stau pe trotuarul din fața Casei Albe și să sun la sediul Facebook de pe telefonul mobil: „Bună, sunt Sam Harris. Sun de la Casa Albă și aș dori să vorbesc cu Mark Zuckerberg". În sens restrâns, vorbele mele ar fi adevărate, dar afirmația pare formulată astfel încât să inducă în eroare. Aș minți? Se poate spune că da.

Să minți înseamnă să-i induci în eroare în mod intenționat pe ceilalți, atunci când aceștia cred că aveți o comunicare sinceră.[2] Nu intră în discuție iluziioniștii, jucătorii de poker și alte personaje care mint inofensiv, însă e atrasă atenția asupra unui peisaj psihologic și social al cărui model e foarte ușor de recunoscut. Oamenii mint, pentru ca ceilalți să își formeze convingeri neconforme cu adevărul. Cu cât mai multe consecințe au acele opinii – mai exact, cu cât bunăstarea unei persoane depinde mai mult de înțelegerea corectă a lumii sau a opiniei celorlalți – cu atât mai multe consecințe are minciuna.

În orice caz, după cum a remarcat filosoafa Sissela Bok, nu putem ajunge prea departe cu

dezbaterea pe acest subiect fără a face, în primul rând, distincția între adevăr și sinceritate, întrucât o persoană poate fi pe deplin sinceră, dar se poate înșela.[3] A vorbi sincer înseamnă a-ți expune convingerile cu acuratețe. Dar sinceritatea nu oferă nicio garanție că opiniile cuiva asupra lumii sunt și adevărate. De asemenea, sinceritatea nu impune nici să spui *întregul* adevăr, pentru că aproape niciodată nu e util și nici măcar posibil să spui fiecare detaliu în parte despre un subiect anume. Bineînțeles, dacă nu ești sigur că un lucru e adevărat, e o formă de onestitate să-ți faci cunoscută doza de îndoială.

Lăsând la o parte aceste ambiguități, a-ți expune convingerile pe care le consideri adevărate și utile totodată diferă în mod clar de a le ascunde sau denatura. *Intenția* de a comunica franc e indicatorul sincerității. Și cei mai mulți dintre noi n-au nevoie de o diplomă în filosofie ca să facă diferența dintre această atitudine și fățărnicie.

Oamenii spun minciuni din foarte multe motive. Mint ca să evite momentele jenante, să exagereze în privința reușitelor lor și să-și acopere greșelile. Fac promisiuni pe care nu intenționează să le ducă la îndeplinire. Maschează defectele produselor sau serviciilor pe care le oferă. Își induc în eroare concurența pentru a câștiga o poziție de avantaj. Mulți dintre noi își mint prietenii și familia pentru a nu le răni sentimentele.

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

Indiferent de scopul pe care îl avem, putem spune minciuni grosolane sau subtile. Unele implică vicleșuguri minuțioase ori documente falsificate. Altele constau pur și simplu în eufemisme sau tăceri chibzuite. Însă orice minciună se naște din intenția de a comunica un lucru, în timp ce opinia ta e complet alta.

Cu toții ne-am aflat de ambele părți ale barricadei în ceea ce privește distincția dintre ce crede o persoană și ce intenționează să-i facă pe ceilalți să creadă, iar discrepanța se prezintă diferit, după cum ești cel care minte sau cel mințit. Cel care minte își închipuie adesea că nu face niciun rău, atât timp cât minciunile nu-i vor fi descoperite. Și rareori cel mințit împărtășește acest punct de vedere. În secunda în care ne analizăm lipsa de sinceritate din perspectiva celor pe care îi mințim, recunoaștem că ne-am simți trădați dacă rolurile ar fi inversate.

Sita, o prietenă de-ale mele, trebuia să meargă odată în vizită la o altă prietenă și dorea să îi ducă un mic dar. Din nefericire, Sita era în călătorie cu băiețelul ei și nu a avut timp să meargă la cumpărături. În orice caz, când se pregăteau să plece de la hotel, Sita a observat că produsele de baie cu care fusese aprovizionată camera lor erau neobișnuit de drăguțe. A pus câteva săpunuri, sticluțe de șampon și de loțiune de corp într-o sacoșă, a legat-o cu o fundiță pe care a luat-o de la recepție și a plecat.

Când Sita i-a oferit darul prietenei ei, aceasta a fost peste măsură de încântată.

— De unde le-ai cumpărat? a întrebat ea.

Luată prin surprindere de întrebare, precum și de un sentiment incontrolabil de inadecvare, Sita a încercat să-și recapete controlul cu o minciună:

— Oh, tocmai ce le-am cumpărat de la magazinul de cadouri al hotelului.

Următoarele cuvinte au ieșit din gura fiului ei inocent:

— Nu, mami, le-ai luat din baie.

Vă dați seama ce fețe au făcut aceste femei, încremenind de jenă pentru o clipă, după care au cedat zâmbetelor jenate și scuzelor. Asta poate părea una dintre cele mai banale minciuni – și chiar a fost –, dar în mod sigur nu a dus la întărirea încrederii dintre cele două prietene. Amuzant sau nu, această poveste dezvăluie un adevăr neplăcut despre Sita, anume că va minți atunci când e în avantajul ei.

Ocazia de a-i induce în eroare pe ceilalți este pretutindeni prezentă și adesea tentantă și fiecare situație în care îi inducem în eroare pe alții ne aruncă spre nisipurile cele mai mișcătoare ale eticii pe care le-am traversat vreodată. Puțini dintre noi sunt criminali sau hoți, însă cu toții am fost niște mincinoși. Și prea puțini dintre noi vor reuși să pună seara capul pe pernă fără să fi spus câteva minciuni de-a lungul zilei.

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

Ce spune asta despre noi și despre viața pe care o trăim unii cu alții?

Oglinda sincerității

Există cel puțin un studiu care arată că, între soți, comunicarea e nesinceră în proporție de 10%.[4] Printr-un alt studiu, s-a descoperit că în 38% dintre întâlnirile dintre studenți se spun minciuni.[5] Minciuna e pretutindeni și, cu toate acestea, până și cei care mint își evaluează interacțiunile nesincere ca fiind mai puțin plăcute decât cele oneste, ceea ce nu e incredibil de surprinzător: cu toții știm că încrederea aduce satisfacții din plin, în timp ce lipsa de sinceritate și suspiciunea sunt două fețe ale aceleași monede. Cercetările sugerează că toate formele minciunii – inclusiv minciunile nevinovate, spuse cu scopul de a nu răni sentimentele altora – sunt asociate cu relații care ne împlinesc mai puțin.[6]

Odată ce o persoană se hotărăște să spună numai adevărul, începe să observe cât e de rar să întâlnești pe cineva care respectă același principiu. Oamenii sinceri sunt o adevărată alinare: știi că, într-adevăr, cred ceea ce spun; știi că nu-ți vor spune în față ceva, iar pe la spate, altceva; știi că-ți vor spune atunci când cred că ai dat un rateu – motiv pentru care laudele lor nu vor putea fi confundate cu simple lingușeli.

Sinceritatea e un dar pe care li-l putem oferi celorlalți. E, totodată, o sursă de putere și un motor al simplității. Știind că, indiferent de circumstanțe, năzuim să spunem adevărul, nu prea trebuie să ne pregătim pentru mare lucru. Știind că, în trecut, am spus doar adevărul, nu trebuie să ținem nicio evidență a afirmațiilor noastre. Putem fi pur și simplu noi înșine în fiecare moment.

Atunci când ne angajăm să fim sinceri cu toți ceilalți, ne angajăm să evităm o paletă largă de probleme pe termen lung, în schimbul totuși al ocazionalului disconfortului pe termen scurt. În orice caz, disconfortul nu ar trebui amplificat peste măsură: poți fi sincer și, totodată, amabil, fiindcă scopul pentru care spui adevărul nu e acela de a jigni pe cineva. Nu vrei decât ca ei să intre în posesia aceleași informații pe care o dețiu tu și pe care ți-ai dori s-o știi dacă ai fi în locul lor.

Dar s-ar putea să ai nevoie de exercițiu ca să te obișnuiești cu acest mod de a exista: să anulezi planuri, să refuzi invitații, să negociezi contracte, să critici munca altora și să faci toate lucrurile astea fiind sincer în privința gândurilor și a sentimentelor tale. Cine face acest lucru reușește, totodată, și să-și vadă în oglindă propria viață, pentru că angajamentul de a spune adevărul necesită să fii atent la ceea ce e adevărul clipă de clipă. Ce fel de persoană ești? Cât de mult îi judeci pe ceilalți, cât de mult

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

acționezi pentru propriul tău interes, cât ai devenit de meschin?

S-ar putea să descoperi că unele dintre relațiile tale de prietenie nu sunt prietenii în adevăratul sens – se prea poate să-ți fi format un obicei din a minți, pentru a evita să faci planuri cu cineva, sau poate că te-ai obișnuit să-ți reprimi adevărata părere din teama de conflict. Pe cine mai exact ajuți, ducând o asemenea existență? Se prea poate să afli că unele relații nu pot fi menținute dacă ești sincer. Bineînțeles că toți avem legături pe care trebuie să le păstrăm într-o anumită măsură, fie că ne plac sau nu: cu familia, cu socrii, cu colegii, cu șefii și așa mai departe. Nu neg că tactul joacă un rol important în minimizarea conflictului. Însă a-ți ține gura sau a conduce o conversație spre subiecte relativ prudente nu e același lucru cu a minți (și nici nu impune să negi adevărul în viitor).

Sinceritatea poate scoate la suprafață orice nu funcționează cum trebuie în viața ta. Ești într-o relație abuzivă? Refuzând să-i minți pe ceilalți atunci când te întreabă cum ai căpătat acea vânătaie te poate forța să te confrunți de îndată cu această situație. Ai o problemă cu drogurile sau cu alcoolul? Minciuna e esența dependenței. Dacă nu recurgem la minciuni, viețile noastre se pot desluși suficient de mult încât alții nici măcar nu ar putea să observe.

Spunând adevărul putem descoperi și zonele în care ne-am fi dorit să evoluăm, dar nu am reușit.

Îmi amintesc cum am reacționat când am aflat că ieșisem șef de promoție al clasei mele din liceu. Am refuzat acel titlu de onoare, motivând că, în opinia mea, ar fi trebuit să țină discursul cineva care studiase mai mult timp în acea școală. Dar asta a fost o minciună. Adevărul era că eram îngrozit să vorbesc în public și aș fi făcut aproape orice ca să evit asta. Aparent, nu eram pregătit să mă confrunt cu această problemă a mea, iar faptul că am fost dispus să mint atunci mi-a permis să o evit în continuare, timp de mulți ani. Dacă aș fi fost forțat atunci să îi spun directorului adevărul, probabil că ar fi început cu mine o discuție, pe care cu siguranță merita să o port.

Două feluri de minciuni

Abaterile de la etică sunt împărțite, în general, în două categorii: lucrurile rele pe care le facem (acte de comisiune) și lucrurile bune pe care nu le facem (acte de omisiune). De regulă, pe primele le judecăm mult mai aspru. Originea acestei inegalități este, oarecum, un mister, dar cu siguranță are legătură cu importanța pe care o acordăm energiei și intenției unei persoane. Când *facem* ceva, investim energie, iar majoritatea actelor imorale sunt asociate cu intenția conștientă. A *nu face ceva* poate fi cauza simplei împrejurări și necesită energie pentru a fi îndreptat. Diferența e importantă. Una e să bagi mâna în sertar